

РОЗДІЛ VII

ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.942:378.011.3-051

DOI 10.31339/2413-3329-2018-2(8)-247-249

Барчі Беата Василівна,

кандидат психологічних наук, старший викладач,

Барчій Магдалина Степанівна,

старший викладач,

Мукачівський державний університет, м. Мукачеве

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті проаналізовано проблему емоційної культури педагога. Виокремлено структурні компоненти емоційної культури педагога: мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, саморегулюючий, емоційно-почуттєвий. Розкрито показники емоційної культури педагогів. Виокремлено функції емоційної культури вчителя. Узагальнено психолого-педагогічні умови ефективного формування емоційної культури студентів у навчальному процесі. Підкреслено, що необхідною внутрішньою умовою формування емоційної культури студентів є актуалізація потреби у її самовихованні, яке приведе до змін в особистісній сфері майбутніх учителів, зростання здатності до прояву емпатії, до адекватного самооцінювання і саморегуляції поведінки.

Ключові слова: емоції, емоційна культура педагога, компоненти емоційної культури, емпатія, саморегуляція

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки й практики особливого значення набуває проблема виховання культури особистості та її важливої частини – емоційної культури. Особлива роль у формуванні емоційної культури учнів належить учителям, саме на нього покладається важливе завдання виховання молодших школярів. Проблема емоційної культури та емоційної стійкості педагога є надзвичайно важливою, оскільки діяльність педагога передбачає високий рівень стресостійкості, що вимагає значних ресурсів самоконтролю і саморегуляції та сприяє ефективному виконанню професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологами і педагогами відмічено, що емоційні процеси займають важливе місце у формуванні особистості вчителя, а емоційна культура є складовою частиною його професійної культури. Емоції допомагають розкрити внутрішній світ людини, впливають на її вчинки, відіграють роль регулятора людського спілкування.

Вчені одностайні в тому, що повноцінний розвиток передбачає виховання емоційно зрілої, емоційно культурної особистості. Емоційна культура вчителя – інтегративна якість, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції; дозволяє адекватно усвідомлювати власні переживання і переживання вихованців і тим самим функціонально забезпечує розвиток особистості вчителя, відповідність його поведінки особистісним і професійним потребам; ефективність педагогічної діяльності.

Емоційна культура вчителя розглядається науковцями як складне особистісне утворення, інтегрована професійно значуща якість, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції; дозволяє адекватно виявляти, усвідомлювати, регулювати власні емоції, переживання, враховувати емоційний стан своїх учнів і вчити їх способам саморегуляції поведінки й керівництва настроєм оточуючих і тим самим функціонально забезпечує розвиток особистості вчителя, відповідність його поведінки особистісним і професійним потребам, ефективність педагогічної діяльності [1].

Емоційна культура передбачає володіння педагогом прийомами організації власної поведінки і впливу на тих, хто навчається. Педагог повинен вміти створити сприятливі умови для переживання учнями емоційного благополуччя, володіти мімічною та пантомімічною виразністю, налагоджувати контакт з аудиторією, підтримувати її увагу, інтерес та ін. Педагог повинен не тільки вміти володіти своїми почуттями, але й прогнозувати певний емоційний настрій тих, хто навчається. Він повинен, за словами

В. Сухомлинського, відчувати поруч із собою людину, її настрій, її бажання.

Мета статті: аналіз психолого-педагогічних умов формування емоційної культури студентів в умовах закладу вищої освіти.

Результати дослідження. Емоційна культура – професійно значуща якість особистості вчителя. Структура якості особистості є багатокомпонентною і включає знання, потреби, мотиви, почуття, вчинки. У дослідженні І. Анненкової виділено такі компоненти емоційної культури: мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, саморегулюючий, емоційно-почуттєвий. Дано змістову характеристику цих компонентів емоційної культури.

Когнітивний компонент включає систему гуманітарних знань. Із-поміж загальної кількості визначено як особливо важливі для формування емоційної культури такі: знання основних ідей і понять гуманізму; знання норм загальнолюдської моралі і професійної етики, психолого-педагогічні знання; знання, що розкривають сутність емоційної культури; знання про шляхи і засоби, які забезпечують формування цієї якості, знання особливостей власної емоційної сфери.

До мотиваційного компонента емоційної культури віднесено мотиви і цілі, що лежать в основі здійснюваних особистістю дій і поведінки. Це наступні групи мотивів: 1) пізнавальні мотиви – інтерес до власної емоційної сфери й емоційної сфери учнів; прагнення зрозуміти власні почуття та почуття і настрої своїх вихованців, оволодіти гуманітарними і професійними знаннями, науково обґрунтованими методами регуляції власних емоційних станів; 2) соціальні мотиви – почуття відповідальності за свої почуття, вчинки перед оточуючими; потреба підтримувати в собі й учнях позитивні емоційні стани; прагнення створювати сприятливий емоційний клімат у навчально-виховному процесі; 3) професійно-значущі мотиви – прагнення до успіху в професійній діяльності; прагнення своєю діяльністю принести користь учням; прагнення встановлювати творчі, емоційно сприятливі стосунки з колегами.

Діяльнісно-поведінковий компонент емоційної культури має два аспекти: 1) вміння, якими повинен володіти вчитель для організації ефективної педагогічної взаємодії в системах «учитель-учень», «учень-учень»; 2) адекватний зовнішній прояв емоцій. Вміння, оволодіння якими найбільш яскраво характеризує емоційну культуру: 1) вміння емоційно ідентифікувати себе з класом, відчувати емоційну обстановку уроку; 2) вміння за зовнішніми ознаками визначати емоційний стан учнів; 3) уміння за допомогою невербальних засобів спілкування адекватно виражати і передавати

учням необхідні емоції, настрої; 4) уміння створювати психологічний клімат довіри у процесі навчання; 5) уміння керувати емоційними станами учнів під час заняття; 6) уміння виділяти емоційногенні фактори в дидактичному матеріалі. Саморегулюючий компонент визначає готовність особистості до самовдосконалення, саморегуляції поведінки відповідно до норм гуманістичної моралі і професійної етики; здатність адекватно оцінювати себе; впевненість у собі як вчителів.

Емоційно-почуттєвий компонент включає альтруїстичні емоції, гуманні почуття, а також емпатію як здатність особистості емоційно відгукуватись на переживання іншої людини; вміння викликати в собі емоційний настрій для проведення конкретного уроку, спроможність захоплюватись спільною діяльністю, вміння керувати емоціями; уміння переборювати внутрішнє роздратування, негативне ставлення до окремих учнів [1].

Аналіз наукових джерел із проблеми дослідження показав, що важливими показниками емоційної культури вчителя є його емоційна стійкість, емоційна чуйність та емоційна виразність.

Емоційна стійкість — це здатність протистояти емоційним впливам. Рівень емоційної стійкості залежить від властивостей нервової системи людини. Стосовно педагогічної діяльності високий рівень емоційної стійкості має першочергове значення, оскільки дозволяє запобігти і попередити виникнення синдрому «емоційного вигорання» вчителя. Крім того, емоційна стійкість педагога відіграє вирішальну роль у формуванні емоційного мікроклімату в класі. Так, емоційний стан вчителя, його особиста поведінка впливають на формування стереотипів поведінки дітей молодшого шкільного віку: якщо педагог спокійний, врівноважений, стриманий - груповий портрет класу такий самий. І, навпаки, клас нагадуватиме галасливу юрбу, якщо вчитель виявляє нерівноважність, непослідовність. Молодші школярі легко піддаються емоційному впливові вчителя.

Емоційна чуйність вчителя виражається у ставленні до дітей, у вмінні встановити з ними емоційний контакт, досягти з дітьми спільності емоційних позицій та емоційних переживань щодо змісту навчального матеріалу, мети, засобів конкретного уроку і один стосовно одного. А це передбачає розуміння педагогом емоційного стану учнів, уміння приймати дитину такою, якою вона є. Ще одним показником емоційної культури вчителя є емоційна виразність — це зовнішній або внутрішній вияв емоційних переживань. Зовнішнє (експресивне) вираження емоцій і почуттів відбувається за допомогою міміки, пантоміміки, жестів, інтонаційності мовлення, загальних особливостей поведінки. Емоційність викладу матеріалу передбачає, передусім, емоційне забарвлення голосу, виразність жестів і міміки, вдале оперування логічним наголосом та смисловою паузою, підкреслення особистісного ставлення до того, що вивчається на уроці. Учителю необхідно оволодіти вмінням надавати своїм переживанням педагогічної спрямованості, посилювати або послаблювати емоційні переживання відповідно до навчальних ситуацій (співпереживати з учнями, захоплюватися разом із ними тим, що вони пізнають, щиро дивуватися, коли відкривають для себе щось нове, виявляти радість від спільної творчої праці, а при потребі — висловлювати незадоволення) [4].

Процес формування емоційної культури науковці розглядають як науково обґрунтовану систему організації і стимулювання активної діяльності майбутніх учителів, що базується на таких психолого-педагогічних умовах, які забезпечують розвиток усіх компонентів емоційної культури і якості загалом.

Навчально-пізнавальна діяльність студентів сприятиме формуванню емоційної культури, якщо буде організована з урахуванням таких принципів: включення особистості до гуманістично орієнтованої й особистісно значущої діяльності; формування творчої особистості; установа гуманних стосунків між учасниками навчально-виховного процесу; вибору оптимальної системи методів формування емоційної культури з урахуванням індивідуальних особливостей особистості [2].

Психолого-педагогічними умовами, що забезпечують ефективність процесу формування емоційної культури, виступили: спрямованість педагогічної підготовки на формування потреби в розвитку емоційної культури; оволодіння студентами системою знань про особливості емоційної сфери особистості, вміннями і навичками емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності; включення студентів до гуманістично орієнтованої й особистісно значущої діяльності шляхом застосування особистісно орієнтованих технологій навчання, спеціально спроектованих ситуацій, що сприяють вияву, закріпленню і розвитку емоційної культури; реалізація індивідуально-творчого підходу в процесі формування емоційної культури у студентів на основі діагностики розвитку її компонентів; моделювання ситуацій сумісної діяльності учасників педагогічного процесу як активних суб'єктів професійно та особистісно орієнтованої взаємодії з урахуванням динаміки розвитку емоційної культури на етапах виникнення, становлення, зрілості і перетворення; створення сприятливого емоційного клімату в навчальному процесі закладу вищої освіти [5].

Важливою внутрішньою умовою є актуалізація у студентів потреби в самовихованні емоційної культури. Для цього майбутніх учителів потрібно ознайомити з методами діагностики особливостей її розвитку, проводити самодослідження власної емоційної сфери. Це сприятиме одержанню студентами нової інформації про себе як майбутніх учителів, свої перспективи зростання і характер обмежень; побудові нового типу стосунків із самим собою і оточуючими. Високий рівень усвідомленості власних емоцій характеризується здатністю розпізнавати власні емоції, оцінювати свій емоційний стан, визначати причини і пояснювати значення своїх емоцій, позитивно сприймати власні емоції та емоції інших, здатністю стримувати власні емоції проявляти їх відповідно до ситуації, контролювати їх прояв, регулювати емоції в процесі вибору форми поведінки сприяти регулюванню емоцій інших [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Успішність формування емоційної культури майбутніх педагогів зумовлюється систематичною роботою над її вдосконаленням та відповідною організацією освітнього процесу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні психологічних засобів формування емоційної культури педагогів.

Список використаних джерел

1. Анненкова І.П. Формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.П. Анненкова. — Одеса: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, 2003. — 21 с.
2. Бех І. Д. *Виховання особистості: у 2 кн. / Бех І. Д.* — К.: Либідь, 2003. — Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. — 344 с.
3. Волкова Н. П. Педагогіка: Навч. посіб. / Н. П. Волкова. — К.: Академвидав, 2003. — 576 с.
4. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. — К.: Просвіта, 2001. — 362 с.
5. Стас Т.В. Модель формування емоційної культури майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва у процесі професійно-педагогічної підготовки / Т.В. Стас // Наука і освіта. — 2014. — № 6. — С. 201-204

References

1. Annienkova I.P. (2003), Formuvannya emotsiinoi kultury maibutnikh uchyteliv u protsesi vyvchennia pedahohichnykh dystsyplin: avtoref. dys... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity", [Formation of emotional culture of future teachers in the process of studying pedagogical disciplines] Odesa, Pivdenoukraiynskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni K.D. Ushynskoho, p. 21.
2. Bekh I. D. (2003), Vykhovannia osobystosti: u 2 kn., [Personality education], K.: Lybid.,-Kn. 2: Osobystisno oriietovanyi pidkhd: nauko-vo-praktychni zasady, p. 344.
3. Volkova N.P. (2003), Pedahohika: Navch. posib. [Pedagogy], K.: Akademvydav, p.576.
4. Skrypchenko O.V., Dolynska L.V., Ohorodniichuk Z.V. (2001), Vikova ta pedahohichna psykhohihiia: Navch.posib. [Age and pedagogical psychology], K.: Prosvita, p.362.
5. Stas T.V. (2014), Model formuvannya emotsiinoi kultury maibutnikh uchyteliv zasobamy obrazotvorchoho mystetstva u protsesi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky [Model of formation of emotional culture of future teachers by means of fine art in the process of vocational and pedagogical preparation], Nauka i osvita # 6, p.201 – 204

В статтє проанализирована проблема эмоциональной культуры педагога. Выделены структурные компоненты эмоциональной культуры педагога: мотивационный, когнитивный, деятельностно-поведенческий, саморегулирующий, эмоционально-чувственный. Раскрыты показатели эмоциональной культуры педагогов. Выделены функции эмоциональной культуры учителя. Обобщены психолого-педагогические условия эффективного формирования эмоциональной культуры студентов в учебном процессе. Подчеркнуто, что необходимым внутренним условием формирования эмоциональной культуры студентов является актуализация потребности в ее самовоспитании, которая приведет к изменениям в личностной сфере будущих учителей, росту способности к проявлению эмпатии, к адекватной самооценке и саморегуляции поведения.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональная культура педагога, компоненты эмоциональной культуры, эмпатия, саморегуляция

The article investigates the emotional culture as a professionally significant integral quality of the teacher's personality. The essence of teacher emotional culture has been revealed; its structure has been substantiated and the content of its components has been highlighted as motivational, cognitive, action and behavioral, self-regulating, emotional and sensory. The functions of emotional culture of a teacher in pedagogical activity have also been covered. The principles on which the educational and cognitive activity of students for mastering the principles of emotional culture should be developed have been determined. The indicators of emotional culture of the teacher have been revealed, namely: emotional stability, emotional sensitivity and emotional expressiveness. The process of formation emotional culture is considered by scientists as a scientifically substantiated system of organization and stimulation of the active activity of future teachers, based on such pedagogical conditions that ensure the development of all components of emotional culture and quality in general. The psychological and pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the process of forming an emotional culture are: the orientation of pedagogical preparation for the formation of the need for the development of emotional culture; mastering by students the system of knowledge about the features of the emotional sphere of personality, skills and skills of emotional regulation of educational and cognitive activity; the inclusion of students in a humanist-oriented and personally significant activity through the application of personally oriented learning technologies, specially designed situations that contribute to the expression, consolidation and development of emotional culture; realization of the individual-creative approach in the process of formation student emotional culture on the basis of diagnostics of its component development; simulation of situations of joint activity of participants in the pedagogical process as active subjects of professional and personally oriented interaction taking into account the dynamics of development the emotional culture at the stages of occurrence, formation, maturity and transformation; creation of a favorable emotional climate in the educational process of higher education institution.

Key words: emotions, emotional culture of the teacher, components of emotional culture, empathy, self-regulation

УДК 373.2.015.311

DOI 10.31339/2413-3329-2018-2(8)-249-252

Іванова Вікторія Вікторівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

Мукачівський державний університет, м. Мукачево

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВІДУ СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена вивченню сучасного стану проблеми педагогічного супроводу соціально-особистісного розвитку дітей дошкільного віку. Визначена актуальність проблеми дослідження, уточнена і конкретизована сутність понять «педагогічний супровід», «соціально-особистісний розвиток», «педагогічний супровід соціально-особистісного розвитку дітей дошкільного віку». Проаналізовано сучасні наукові підходи до вивчення проблеми соціального розвитку та соціалізації дітей дошкільного віку. Виявлено, що ключовою ідеєю педагогічного супроводу соціально-особистісного розвитку дитини є організація співпраці дорослого з дитиною, яка спрямована на прояв активності дошкільника, розвиток гуманних почуттів і ставлення до людей, його саморозвиток з метою подальшого самовизначення і самореалізації.

Ключові слова: супровід, підтримка, педагогічний супровід, соціально-особистісний розвиток, педагогічний супровід соціально-особистісного розвитку дітей дошкільного віку.

Постановка проблеми. Система дошкільної освіти на сучасному етапі розвитку зазнає значних змін, пов'язаних з інноваційними процесами, що відбуваються в суспільстві, модернізацією та стандартизацією всієї системи освіти. Введення і реалізація державного освітнього стандарту дошкільної освіти пред'являє педагогічному співтовариству вимоги до пошуку ефективних засобів соціально-особистісного розвитку дітей дошкільного віку, що є важливим компонентом формування особистості. На сучасному етапі розвитку освіти велика увага

приділяється періоду дошкільного дитинства, підвищенню соціального статусу дошкільної освіти. В системі взаємовідносин «дитина-дорослий» важливо, щоб дитина відчувала шанобливе ставлення до себе, підтримку, свою значимість, а також задоволення її індивідуальних потреб. У зв'язку з цим істотну роль необхідно приділяти повноцінному розвитку кожної дитини дошкільного віку, враховуючи їх вікові та індивідуальні особливості й схильності, формуючи загальну культуру особистості, в тому числі, розвиток їх соціальних і моральних якостей, самостійності та відповідальності.